

LO2

**John Summerson, *Trăsăturile esențiale ale clasicismului*
în *Limbajul clasic al arhitecturii* [*The Classical Language of Architecture*]**

Editura Vremea, 2023

O clădire clasică este aceea ale cărei elemente decorative derivă direct sau indirect din vocabularul arhitectural al lumii antice – „clasice” – cum este adesea denumită: aceste elemente sunt ușor de recunoscut, ca de exemplu, coloane în cinci varietăți standard, folosite după anumite standarde; moduri standard de tratare a gurilor ușilor și a ferestrelor și a terminațiilor frontoanelor, și desfășurări de muluri standard aplicabile tuturor acestor elemente.

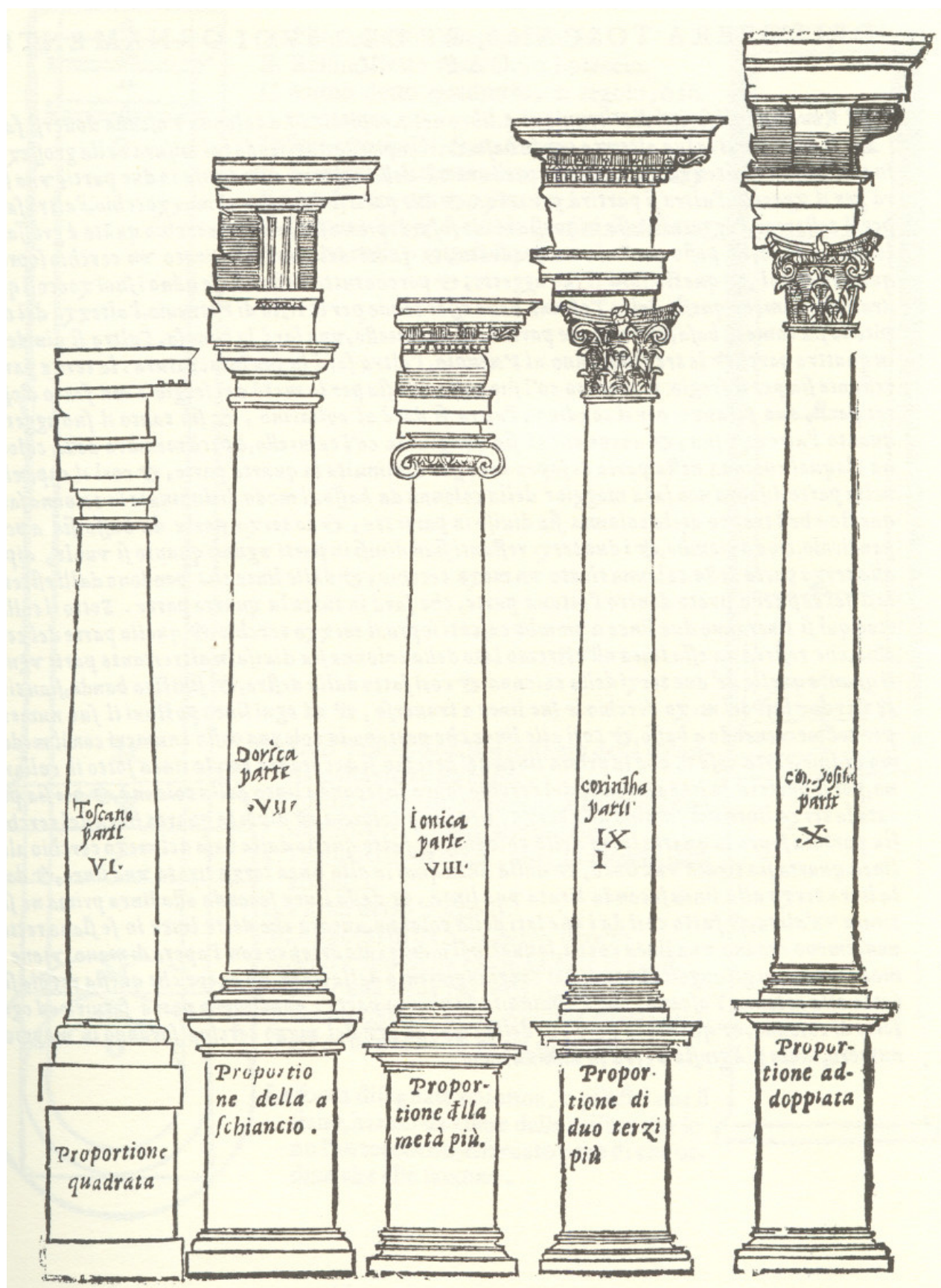
Aceasta este, cred, o descriere rezonabilă a ceea ce este arhitectura clasică, dar este doar una de suprafață; vă permite să recunoașteți „uniforma” purtată de anumite clădiri, categoria pe care o numim clasică. Nu spune însă nimic despre esența clasicismului în arhitectură [...] Și totuși, istoria arhitecturii clasice conține în sine o serie de afirmații despre trăsăturile esențiale ale arhitecturii ca fiind consimțite de-a lungul unei perioade lungi de timp în asemenea măsură încât am putea afirma că scopul arhitecturii clasice a fost întotdeauna de a realiza o armonie demonstrabilă a părților. O astfel de armonie este percepută ca degajându-se din clădirile antichității și ca fiind, într-o mare măsură „parte integrantă” a principalelor elemente antice – în special a celor cinci „ordine”. [...] Ea a fost de asemenea gândită la modul abstract de o serie de teoreticieni care au demonstrat că armonia într-o structură, asemenea armoniei muzicale, este obținută prin proporție, altfel spus, că raporturile într-o clădire sunt simple funcții aritmetice și că raporturile tuturor părților clădirii sunt fie aceleași raporturi, fie sunt legate de ele în mod direct [...] Conceptul renascentist despre proporție este relativ simplu. Scopul proporției este de a stabili armonia într-o structură – o armonie care este înțeleasă fie prin utilizarea evidentă a unui sau mai multora dintre ordine ca element dominant, fie numai prin utilizarea unor dimensiuni reprezentând repetarea unor raporturi simple. Este de ajuns pentru a merge mai departe.

Mai întâi ce sunt ordinele? [...] Acesta constă, după cum vedeți, într-o coloană de templu ce stă pe un pedestal și poartă pe cap arhitrava, friza și cornișa, acele elemente care împreună formează antablamentul. Apoi, în planșele 1-4, vedeți ordinul doric din nou, cu cei patru companioni ai săi; este al doilea, având toscanul în stânga, ionicul, corinticul și compozitul în dreapta. „Ordinul” este unitatea formată de „coloană și suprastructura ei” în colonada unui templu. Nu trebuie să aibă neapărat un pedestal și de multe ori nici nu are. Trebuie neapărat să aibă antablament (coloanele sunt fără sens dacă nu susțin ceva), iar cornișa reprezintă streșina clădirii [...]

Acum, de ce sunt cinci ordine? Răspunsul este puțin mai dificil și este necesar să aruncăm o privire înapoi la origini. Cea mai veche descriere a oricărui ordin este a lui Vitruviu. Numele acestui autor roman va apărea frecvent în carte și acum este momentul să-l prezentăm. A fost un arhitect cu o poziție oarecum importantă în timpul domniei lui Augustus și a scris un tratat în zece cărți, *De Architectura*, pe care l-a dedicat împăratului. Este singurul tratat de acest fel care a supraviețuit din antichitate până azi, și pentru aceasta i s-a arătat o enormă venerație... Pe parcursul cărților a treia și a patra, Vitruviu descrie trei ordine – ionic, doric și corintic – și dă câteva informații despre un altul, denumit toscan. Ne spune în ce parte a lumii a fost inventat fiecare dintre ele. Le corelează cu descrierile sale de temple și ne spune pentru care zei și zeițe este potrivit fiecare ordin [...]

La mijlocul secolului al XV-lea, la o mie patru sute de ani după Vitruviu, arhitectul și umanistul Leon Battista Alberti a descris ordinele, în parte referindu-se la Vitruviu și în parte bazându-se pe propriile observații ale ruinelor romane. El este cel care a adăugat, din observație, al cincilea ordin, compozitul, care combină trăsăturile corinticului cu ale ionicului. Dar Alberti era totuși perfect obiectiv și vitruvian în atitudinea sa. După aproximativ un secol, Sebastiano Serlio este cel care a lansat cu adevărat ordinele – de acum cinci – în lunga lor carieră de autoritate canonică și simbolică, aproape legendară. Nu sunt sigur că Serlio a avut această intenție, dar asta este ceea ce a făcut.

Serlio a fost un om al apogeei Renașterii [...]. A construit câteva clădiri destul de importante, dar marele serviciu pe care l-a adus arhitecturii a fost de a compila prima gramatică abundant ilustrată, completă, a arhitecturii Renașterii. Ea a apărut ca o serie de cărți [care...] au devenit biblia arhitecturii în lumea civilizată. Italienii le-au folosit, francezii îi datorează aproape totul lui Serlio și cărților sale, pe ele și-au bazat germanii și flamanzii propriile cărți, englezii elisabetani le-au copiat, iar în 1663 sir Christopher Wren încă îl mai găsea de neprețuit pe Serlio când construia teatrul Sheldonian. Cartea lui Serlio despre ordine se deschide cu o gravură – prima de acest fel – în care toate cele cinci ordine sunt prezentate unul lângă celălalt ca niște popice prost asortate, în funcție de zveltețea lor, adică în funcție de raportul diametrului bazei coloanei la înălțime. Toate au pedestale. În textul care însoțește gravura, Serlio se explică. El spune că așa cum dramaturgii antici obișnuiau să-și prefăteze piesele cu un prolog care spunea

Cele cinci ordine de arhitectură
după Sebastiano Serlio, *Regole generali di architettura, libro quarto* (Veneția, 1551), pl. IIII.

publicului despre ce va fi vorba, tot așa pune și el în fața noastră principalele personaje ale tratatului său de arhitectură. Și procedează într-un mod care face ca ordinele să apară în gramatica arhitecturii categorii distincte la fel cum apar cele patru conjugări ale verbelor în gramatica limbii latine.

Sunt două lucruri importante în toate acestea. Primul este că, deși romanii au înțeles clar individualitatea doricului, ionicului și corinticului și le cunoșteau originea istorică, nu ei le-au îmbălsămat și sanctificat în această formă arbitrară și limitativă cu care suntem obișnuiți. Al doilea lucru important este să ne dăm seama de importanța imensă, pentru întreaga arhitectură începând de la Renaștere, a acestui proces de canonizare, de îmbălsămare. Ordinele au ajuns să fie considerate ca piatra de temelie a arhitecturii, instrumentele arhitecturale de cea mai mare subtilitate, înfrunzind toată înțelepciunea antică a umanității în arta construirii – aproape ca niște elemente ale naturii. Iar în acest punct ochiul modern trebuie adesea să se recunoască învins.

Cu excepția cazului când într-adevăr știi ordinele și poți, dintr-o privire, să recunoști toscanul conform lui Vitruviu, corinticul templului lui Vespasian sau ionicul templului lui Saturn, ori relativ ciudatul compozit născocit de Serlio plecând de la Colosseum, nu poți aprecia toate rafinamentele și variațiile care, din când în când, le-au fost aplicate cu afecțiune și asiduitate. [...] Între timp, să fim foarte limpezi despre cât de variabile sau cât de invariabile sunt ordinele. Serlio ni le înfățișează cu un aer grozav de autoritate, furnizând dimensiuni pentru fiecare parte, de parcă ar vrea să stabilească profilurile și proporțiile o dată pentru totdeauna. De fapt, ordinele lui Serlio, în timp ce evident îl reflectă pe Vitruviu într-o anumită măsură, se bazează de asemenea pe propria sa observație a monumentelor antice și astfel, printr-un proces de selecție personală sunt, într-o mare măsură, propria sa invenție. Nu s-ar putea să fie altcumva. Descrierile lui Vitruviu au lacune, iar acestea pot fi umplute prin cunoașterea monumentelor romane care supraviețuiesc. Ordinele, așa cum sunt exemplificate în aceste monumente, variază considerabil de la unul la altul, așa că e deschis drumul pentru oricine dorește să abstractizeze ceea ce consideră a fi cele mai bune trăsături ale fiecăruia, pentru a stabili ceea ce consideră propriul ideal corintic, ionic sau oricare ar fi. De-a lungul întregii istorii a arhitecturii clasice, au continuat speculațiile despre care ar fi tipurile ideale ale fiecăruia dintre ordine, oscilând între reverența de anticar, pe de o parte, și pura invenție personală, pe de alta. Undeva între extreme se aflau tipurile create și publicate de marii teoreticieni – mai întâi de Serlio, desigur, în 1537, apoi de Vignola în 1562, de Palladio în 1570 și de Scamozzi în 1615. Acestea au avut un efect de standardizare în întreaga lume. În toate secolele însă au existat cazuri în care arhitecții s-au simțit mândri să copieze literalmente exemple antice anume. De exemplu, Jean Bullant la Écouen, la marea casă din apropiere de Paris, a preluat corinticul cu majoritatea ornamentelor sale de la templul lui Castor și Polux; asta se întâmpla în 1540. Inigo Jones la Covent Garden în 1630 a reconstituit toscanul pe baza textului lui Vitruviu – aproape un exercițiu arheologic. Iar apoi, în 1793, sir John Soane practic a preluat de la templul Vestei de la Tivoli pentru Banca Angliei. În plus, totdeauna au existat inovatori îndrăzneți. Philibert de L'Orme a inventat un nou ordin „franțuzesc” pentru Tuileries; ordinele lui Wendel Dietterlin, în cartea sa din 1594, sunt variații fantasmagorice la Serlio; ordinele lui Borromini sunt invenții scandaloase și extrem de expresive, în întregime ale lui.

Deci este o greșală să ne gândim vreodată la „cele cinci ordine ale arhitecturii” ca la un fel de cutie cu cuburi a unui copil, pe care arhitecții au folosit-o ca să scape de efortul de a inventa. Este mult mai bine să ne gândim la ele ca expresii gramaticale care impun o disciplină formidabilă, dar o disciplină în care sensibilitatea personală are întotdeauna un anumit rol – pe deasupra, o disciplină care câteodată poate fi distrusă de avântul unui geniu poetic.

Încă o vorbă despre ordine. Se presupune întotdeauna că trebuie să aibă ceva ce aduce cu personalitatea umană; Vitruviu pare să fie răspunzător pentru aceasta. El vedea doricul ca pe o exemplificare a „proporțiilor, grației și forței unui corp bărbătesc”, de presupus un bărbat mediu, bine făcut. Ionicul, după părerea lui, este caracterizat de „zveltețea feminină” iar corinticul, de imitația „siluetei subțiri a unei fete”, nu foarte diferit de cel dinainte. Dar odată ce Vitruviu a deschis ușa personalizării ordinelor, Renașterea a lăsat să intre mult mai multe trăsături, adesea contradictorii [...] Cu toate acestea, corinticul a fost privit întotdeauna ca feminin și doricul, ca masculin, cu ionicul între ele [...] Recomandările lui Serlio sunt, probabil, cele mai specifice și mai coerente. El spune că doricul trebuie utilizat pentru bisericile dedicate sfinților bărbați, celor mai extrovertiți dintre ei (Sf. Pavel, Sf. Petru sau Sf. Gheorghe) și, în general, tipurilor milităroase de sfinți; ionicul, pentru sfinții venerabili, nici prea duri, nici prea blânzi, și de asemenea pentru cărturari; corinticul, pentru fecioare, mai ales Fecioara Maria. Pentru compozit, Serlio nu atribuie caracteristici speciale, iar toscanul îl găsește potrivit pentru fortificații și închisori.

Nu este nevoie să luați nimic din acestea prea în serios [...] Important este că ordinele asigură un fel de gamă de caractere arhitecturale de toate felurile, de la aspru și dur la zvelt și fin. În proiectarea clasică adevărată, selecția unui ordin este un punct vital, înseamnă alegerea unei stări de spirit. Ce faci cu un ordin, care sunt proporțiile pe care le acorzi diferitelor sale părți, ce ornamente adaugi sau nu, toate acestea schimbă sau definesc starea de spirit.

Ei bine, cam atât despre cele cinci ordine ale arhitecturii – cinci elemente de bază în gramatica arhitecturală a antichității. Dar ce se poate face cu ordinele? Cum funcționează gramatica?